

EMLÉKEZZÜNK

A parasztság megpróbáltatásai az ötvenes években Ozmánbük, zalai falu példáján

Ozmánbük község Zala megye észak-nyugati szegletében található, a vasi–zalai határ mellett, Zalaegerszegtől 19 km-re. Az évszázadok során inkább a Vas megyei Kőrmend, mint Zalaegerszeg vonzáskörzetébe tartozott.

1949-ben a kis községben 68 család, 442 ember élt, túlnyomó többségük földműveléssel foglalkozott.¹ A falu gerincét a mintegy 28 családból álló középparaszti gazdatársadalom alkotta, melynek tagjai többségében négy nagycsaládból – Dervalics, Benedek, Búki és Paksa – kerültek ki. Birtokaik nagysága 15 és 85 hold között mozgott, aranykorona értékük a földek közepes minősége miatt viszonylag alacsony volt.² Ezek a családok házasodások révén szoros rokoni kapcsolatokat ápoltak egymással. Többségük sokgyermekes, mélyen hívő katolikus, jól gazdálkodó, ennél fogva nagy tekintélyű tagja volt a falu társadalmának; közülük kerültek ki a helyi közösség tisztviselői is. Birtokaikat családi körben művelték, elenyésző volt a cselédet tartók száma; legtöbbször a nagy nyári idénymunkák idején foglalkoztattak napszámosokat, vagy állataik mellett gulyagyerekeket.³ Elsősorban az önellátásra törekedtek, feleslegüket a kőrmendi piacon értékesítették. A falu szegényeinek egy része (kb. 12 család) ~5 hold saját földön gazdálkodott, alkalmanként napszámos munkát vállalt. A nincstelenek (kb. 18 család) nyaranta summámunkára indultak a dél-dunántúli nagy latifundiumokra. A falu még a XX. század közepén is erosen zárt világ volt, betelepülni leginkább csak beházasodás útján lehetett. A gazdák arra is ügyeltek, hogy évente új, máshonnan érkező kanászt szegődtsenek, s nem engedték, hogy a régi a faluban telepedjen le, nehogy a nincstelenek számát szaporítsa.

E zárt, patriarchális világ életét fenekestül fordította föl az 1948 után berendezkedő új hatalom és annak esztelen, bár nagyon is tudatos parasztpolitikája.

Ozmánbükben a problémák már az 1945-ös földosztáskor kezdődtek. A faluban nem volt kiosztható birtok, ezért a zalaháshágyi plébánia ozmánbükü javadalmát, 9 hold 537 négyszögöl földet foglaltak le és osztottak szét. A 26 igénylő közül 19-en jutottak fejjenként 783 négyszögöl – megélhetésre alkalmatlan méretű – birtokhoz.⁴ A földosztás a falu békéjét teljesen felforgatta, mivel a gazdák önálló plébániát akartak kérni a püspöktől, ahhoz kellett volna a kiosztott föld.

Az 1940-es évek végére, majd a tanácsválasztások után a földhöz juttatottak közül kerültek ki a falu új vezetői, akik nemcsak az állampárt utasításait hajtották végre, hanem bosszút álltak korábbi vélt, vagy valós sérelmeikért. A faluban szinte korlátlan hatalommal rendelkeztek, annak ellenére, hogy a járástól érkező utasítások végrehajtásán túl mozgásterük minimális volt, még egy írógép vásárlásáért is engedélyért kellett folyamodni a Járási Tanács Végrehajtó Bizottságához.⁵

A tanács legfőbb feladata a járástól érkező vetéstervek egyénekre történő lebontása, az évről évre növekvő adó és beszolgáltatási tervek elkészítése és behajtása, a különféle kampányok megszervezése, a kulákok elleni szüntelen harc, valamint az éberség állandó fenntartása volt. ... *minden egyes tanács-*

¹ Zala Megyei Levéltár (továbbiakban ZML.) XXXII/5 Zala Megye Helytörténeti Lexikonának Anyaggyűjteménye. Ozmánbük község.

² ZML. V.1795. A vaspöri körjegyzőség iratai. Közigazgatás 1949. 1. sz. feldolgozólap az ösztterület alapján 5 holdtól...50-80 holdig terjedő gazdaságok adatairól. Ozmánbük község.

³ 1945-ben az ozmánbükü földigénylők között mindössze négy gazdasági cseléd volt, a többiek napszámosok voltak. ZML. XVII 501. Zala Vármegye Földhivatala. A földigénylők összeírású iver, és Juttatási névsor 1945. okt. 15.

⁴ ZML. XVII 501. Zala Vármegye Földhivatala. A földigénylők összeírású iver, és Juttatási névsor. 1945. okt. 15.

⁵ ZML. XXIII. 834 Ozmánbük Község Tanácsának Iratai. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyve, 1955. jún. 6. (Továbbiakban: ZML Ozmánbük Tanácsú ir. VB. Jegyzőkönyv)

tagnak legyen szívügye az ébren őrködés, nálunk erre nagy szükség van, mert a reakci (sic!) maradványa nálunk nagyszámmal vannak, és a Tito szomszédságában vagyunk!”⁶ – hangzott el a vb. elnök figyelemztetése a tanácsüléseken.

A falu lakóinak e korszakban a legnagyobb megpróbáltatást a mezőgazdasági munkák megszabott határidőre történő elvégzése, az adó és a beszolgáltatási tervek teljesítése jelentette. A kisbíró naponta dobolta ki az elvégzendő feladatokat és a hozzá rendelt határidőket azoknak a parasztembereknek, akiknek a vérében volt a természet változásaival összhangban végzett mezőgazdasági munka. Az utasítások végrehajtását a dülőfelelősök ellenőrizték. „Aki tervszerűtlenül dolgozik és vet az ellenség, és nem érdemli meg, hogy a magyar föld az ő számára még egy szemet is teremjen.” – olvasható az 1952. február 2-i tanácsülési jegyzőkönyvben. 1951-ben az elhúzódó tél és az esős tavasz miatt nem lehetett tartani a minisztertanács által megadott vetési határidőket, ezért többször is kidobolták, hogy „...elő ne forduljon egyetlen egy eset sem, hogyha megindul a tavaszi munka és valakinek rossz legyen a vetőgépe vagy akármely mezőgazdasági munkaeszköze. Mert ha valaki ezt megkísérli, az szabotálja öt éves tervünket és nem híve a Béke tábornak, az ilyen elemek leginkább a kulákságnál találhatók és ezeket szigorúan ellen kell őrizni és eljuttatni a méltó helyükre.”⁷ A tervek teljesítését serkentette a folytonos versenymozgalmak is: a különféle ünnepek, április 4., november 7., Rákosi születésnapja stb. szolgáltattak apropót a versenykiírásokhoz, amelyeknek egyik fő szempontja rendszerint a határidő előtti munkabe-fejezés volt.

A beszolgáltatás terén a falu nem tartozott a járás jól teljesítő falvai közé, emiatt a község vezetői rendre önkritikát gyakorolni kényszerültek. 1952 során a Zala című lapban, sőt a Szabad Népből is több bírálat érte a települést. Az eredmények javítására begyűjtési és elszámoltató bizottságot hoztak létre. Az elszámoltatás során minden hátralekös nál házkutatást tartottak, minden rejtékhelyet felkutattak, a terményrejtegetőket elrettentő példaként állították a falusiak elé. Ozmánbükben is volt dicsőségtábla a szövetkezeti bolt falán, a kisbíró kidobolta az élenjárókat és a hátralekösöket is. Vasárnapként a helyi úttörők csasztonkával köszöntötték a tervteljesítőket. Az elmaradókat késedelmi pótlék és bírság fizetésére, helyettesítő termények beszolgáltatására, vagy arra kötelezték, hogy a szabad piacon vásárolják meg a hiányzó mennyiséget. Ugyanakkor a körmendi piacot a rendőrséggel állandóan ellenőriztették, s csak a tanácstól kapott engedéllyel árulhatta feleslegét az, aki maradéktalanul eleget tett az „állam iránti kötelezettségének”. Persze a körmendi piacra bejutni sem volt könnyű, hiszen a határvárosba ehhez is külön engedély kellett; 1954-ben kaptak Ozmánbük dolgozó parasztjai a járási rendőrkapitányságtól piaci értékesítés címén 3 hónapos belépési engedélyt. Természetesen ezt is csak azért, hogy teljesíteni tudják adó-befizetési tervüket.

Az irreális beszolgáltatási tervszámok csökkentése helyett a terméshozamok növelését tűzték ki célul a mezőgazdaság országos és helyi irányítói. Ezt leginkább a szovjet agrotechnikai módszerek átvételével látták biztosítottak. A tanácsulésekre berendeltek 10–20 gazdát, ahol „a régi maradi” munkájuk felszámolására és az új, követendő minták alkalmazására bíztatták őket. „mert az új munkamódszer és a szovjet agróteknika alkalmazása meghozza a termelésünk gyümölcsét és akkor nagyobb és sikeresebb terméshozamot tudunk elérni és ezzel elősegítjük az öt éves tervünk sikeres megvalósítását.”⁸ Új munkamódszerként kötelezővé tették a gépi vetést, kézzel csak külön engedéllyel lehetett a meredek domboldalokon vetni, bevezették a kukorica és gabonafélék négyzetes vetését, és a pótbeporzást. A háromszori kapálás, a szerves- és műtrágyázás, a vetőmagcserék, a talaj meszezése, a kolorádó bogár és a gabonafutrinka elleni figyelőszolgálat megszervezése mind-mind a terméshozamok növelését szolgálták.

Az aratás lebonyolítása, a szemeszeteség elkerülése, és a beszolgáltatás maradéktalan teljesítése külön szervezőmunkát igényelt a tanács részéről. A cesplés megkezdése előtt a cesplőmunkásokat és a vezetőt „politikailag” kioktatták a gyors cesplésre. 1952-ben elrendelték a közös szerűk létrehozását, ekkor szervezték meg a „cesplőgéptől a gyűjtőhelyre” mozgalmat is, nehogy a gazdák otthon elrejtésük a terményt. A módszer hatásosnak bizonyult, a gabonabeszolgáltatást a falu többnyire 100 %-ban, vagy afelett teljesítette.

A tervteljesítésnek rendszerint az volt a következménye, hogy nem maradt a család számára elegendő kenyérgabona. A kenyér pedig továbbra is a legfontosabb tápláléka volt a parasztembernek. Kenyeret a városban, Körmenden vagy Zalaegerszegen tudtak vásárolni, de mivel Körmendre bejutni csak engedéllyel lehetett,⁹ Zalaegerszegen próbálták a bátrabbak beszerezni a heti szükségletet, ahova legegy-

⁶ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1951. ápr. 3.

⁷ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. VB. Jegyzőkönyv, 1951. márc. 19.

⁸ ZML Ozmánbük Tanácsai ir. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1951. máj. 4.

⁹ A város a határsávba tartozott.

szerűben kerékpáron lehetett eljutni. A bekerekezőnek nagyon szemfülesnek kellett lennie, hogy a legalább öt darab két kg-os veknit megvegye, természetesen nem egy helyen, hanem végigjárva a város kenyérboltjait, majd feltűnés nélkül kicsempéssze a rendőrök által erősen ellenőrzött kivezető utakról, hiszen a városban is állandó volt a kenyérhiány.¹⁰ Ha szerencsésen kijutott, akkor nem a főútvonalon, hanem a kevésbé ellenőrzött Boncodföldre fel vezető úton ért el a Csurgaszi csárdáig, és sokszor a bokrok mögött meglapulva várta ki, hogy az itt is posztoló rendőrök végre elmenjenek. Ezután már szerencsésen haza ért. Persze, még mindig nem nyugodhatott meg a sikeres akció után, mert az is előfordult, hogy a faluban működő besúgók feljelentették a rendőrnek, aki villámgyorsan a helyszínen termett, és árujegyetesen akarta tetten érni. Persze, a szolidaritás is működött, a segítők olykor gyorsabbak voltak, mint a hatóság, ilyenkor sikerült elrejtetni a kenyeret. Az is előfordult, hogy túlságosan biztos helyre – pl. a szalmakazalba – dugták, s az egerek laktak jól belőle.¹¹

Az adóbehajtási tervek teljesítése hasonló megpróbáltatásokat okozott a falu népének, mint a beszállítás. Pénzforgalom minimális volt a faluban, a beszállításért kapott kevéske pénzen kívül nem igen jutottak bevételhez. Az adóhátralékosokra óriási nyomás nehezedett: ha a népnevelők meggyőzése, a tanácsnál történt egyéni elbeszélgetés – amely időnként a zalaegerszegi börtönben toborzott verőlegények közreműködésével történt – sem hozott javulást, következtek a zálogolások, majd a „transzferálások”, az elárverezések.

A súlyos adó- és beszállítási kötelezettségek egyaránt érintették és sújtották a falu minden társadalmi rétegét, a TSz tagokat és törpebirtokosokat ugyanúgy, mint a rendszer számára megnyerni remélt középbirtokosokat. A „dolgozó parasztoktól” várták a példamutatást a tervek teljesítésében, a békekölsőnjegyzésben, az önkéntes felajánlásokban.

A korszakban kétségtelenül a legnagyobb terhek és megpróbáltatások az osztályellenségnek nyilvánított, az osztályharc céltáblájává tett kulákokat sújtották. Ozmánbükben 31 személyt tettek kuláklisrára,¹² a 25 holdon felülieken kívül kocsmáros, daralóst, gatter és cséplőgép-tulajdonost; ezen kívül 10-20 holdas parasztokat, akiket szülő és gyümölcsös birtokuk felszorzása alapján minősítettek kulákká. 1952-ben felülvizsgálták a listát, s 24 főre csökkentették, azok kerülhettek le róla, akik nem tartottak cselédet, vagyis nem voltak kizsákmányolók, maguk művelték földjüket, vagy az addig meglévő ingó és ingatlan vagyonuk nagy részét ellenszolgáltatás nélkül átadták a TSz-nek.¹³ 1956 júliusában még mindig 22 személy szerepelt a listán, ekkor újabb törlésekre került sor, 14 személyről állapították meg, hogy a dolgozó parasztság között van a helye.¹⁴

Adó és beszállítási kötelezettségeik sokkal súlyosabbak voltak, mint a „dolgozó parasztoké”. Őket sújtották elsősorban a helyszíni elszámoltatásnak nevezett padlássöprések, zálogolások, majd a transzferálások. Először terményeiket, állataikat foglalták le, aztán következtek az ingóságok: szerszámok, hordók, bútorok, ruhadarabok. Ha már nem volt mit lefoglalni, elkobozni, az egyetemlegesség elvére hivatkozva a rokonokon hajtották be a kulák tartozásait.¹⁵ Ozmánbükben egy 77 éves, 7 gyermekes idős ember, Benedek Sándor (Gál) 83 holdas kulák okozott sok gondot a falu vezetésének. Felnőtt gyermekei önálló háztartásban éltek már. Miatta nem teljesültek a beadási és adófizetési tervek, miatta nem végeztek időre a mezőgazdasági munkákkal, de az idős emberrel nem tudták mit kezdeni. Egy 1952-es rendőrségi kihallgatás jegyzőkönyvében rögzített szavai szerint: „...a tojás beszállításnak azért nem tudott eleget tenni, mert nem volt tyúkja, így csak részben tudott eleget tenni, mert a pénzt pedig elvitték adóba, továbbá a tyúkhús beszállításnak pedig azért nem tett eleget, mert még a múlt éven le kellett adni az összeset, így aztán nem maradt semmi. Az idén 12 db csirkét kelleteti, amelyek meg is vannak, azokat a beszállításba fogja adni, de többet nem tudott kelletni, mert pénze nem volt a tojás vásárlására. Továbbá pedig elmondta, hogy nincsen semmi etetni valója se, amivel tudná őket etetni, mert mindent le kell adni, nem marad semmi. Most már mindegy, úgyis tönkre kell menni, mert még a fejadagot sem hagyják meg, nem hogy még állatokat lehetne tartani. Ez azért már mégiscsak disznóság,

¹⁰ Zalaegerszeg vezetői a környező falvakból bejárókat tették felelőssé az állandó kenyérhiányért. Lásd: *Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947–1956. Zalaegerszegi füzetek 9. Zalaegerszeg 2005. 92–93. old.*

¹¹ Béres Károlyné, szül. Paksa Sarolta visszaemlékezése.

¹² Paksa István visszaemlékezése. In: *Az 1956-os forradalom ozmánbük-i eseményei. Paksa István visszaemlékezése. GM. Adattára: 2073-97*

¹³ ZMI. Ozmánbük Tanácsi ir. VB. Jegyzőkönyv, 1952. nov. 12.

¹⁴ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Jegyzőkönyv a községben lakó kulákok felülvizsgálatának tárgyában, 1956. júl. 19.

¹⁵ Az egyetemleges felelősség alapján az egész adósság követelhető mindazoktól, akik az adósságért egyetemlegesen felelnek, az adósságban ténylegesen meglévő részarányokra tekintet nélkül.

amit mostan csinálnak az emberrel.¹⁶ 1955-re már több mint 10 ezer Ft-ot tett ki az adótartozása, ennek fejében egy belső telkének árverezésre került sor, de az sem fedezte adósságait, így a családjára mondták ki az egyetemlegességet, vagyis rajtuk hajtották be adósságait.

A kulákoknak tilos volt segítséget fogadni, a Tsz tagoknak egyenesen megtiltották, hogy az osztályellenségéni dolgozzanak, amikor azonban a kitűzött határidőket nem tudták tartani, szabotázssal vádolták őket, amiért nem fogadtak fel munkásokat.¹⁷

1952-ben állandósultak a kulákok elleni zaklatások, a legkülönfélébb ürügyekkel citálták őket törvény elé. Csak néhány példa: Benedek József engedély nélkül vermelt burgonyát; a közellátás érdekét veszélyeztette Horváth Gyuláné, aki 15 kg zsírt nem adott le; Benedek László „a szőlő kapálását határidőre nem végezte el teljes mértékben”; hat kulák a hízott sertéseit nem adta le határidőre; Benedek Sándor (Simon) tetten érték, „amidőn családjával a... földjén lábbonálló kb. 2000 öl kopasz piros búzáját aratta. Ezen alkalommal nevezett búzáját nem viaszérésben, hanem túlérésben aratta, minek következtében 10–15 %-os szemvesztéssel idézett elő...¹⁸ Paksa Sándort tiltott dísznövágásért fogtak perbe, lefoglaltak tőle 12 kg füstölt sertéshúst. A házkutatást végző rendőr azonban nemcsak a húst kobozta el, hanem lekasztotta a szoba faláról a 2. világháborúban elesett fiú egyetlen arcképét is, majd ordította végighordozta a falon, mondván a kulák fasiszta katona képét őrzi a lakásában.¹⁹ A per végül felmentéssel zárult,²⁰ a hús árát pedig a rendőrség kereste a községi tanácson és a városi húsboltokon, mert a feketevágók feljelentőit akarták belőle jutalmazni.²¹ A családnak nem annyira a hús, mint az elesett fiú fényképeinek elkobzása fájt, amit sohasem kaptak vissza.

A faluból 1950 és 1956 között 17 gazdát internáltak, vagy csuktak hosszabb-rövidebb időre börtönbe.²² Egyiküket, Búki Pétert a vaspőri Simon Albert és társai hűtlenségi perében halálra ítélték és kivégezték, feleségét pedig fegyházba zárták, ahonnan félig megvakulva tért haza.

A kulákok fiait sorozásuk előtt kádereztek, s a hadseregnél büntető zászlóaljhoz, munkaszolgálatra kerültek. 1953-ban Benedek Sándort (Simon) levették a kuláklístaról, ezután a vb. levélben kérte a katonai parancsnokságot, hogy fiát, Benedek Balázst tegyék át fegyveres szolgálatra. A parancsnok az alábbi sorokkal válaszolt a megkeresésre: „Mi a parasztpolitikában is figyelmebe vesszük, hogy a kutyából nem lesz szalonna, s a kulákból soha nem lehet dolgozó paraszt még akkor sem, ha az illető teljesen vagyontalanná válna.”²³

A kulákok elleni intézkedések hamar elérték céljukat. A gazdák egy része 1950-től folyamatosan ajánlotta föl birtokait, munkaeszközeit az államnak, amelyek aztán a helyi Tsz tulajdonába kerültek.²⁴

A bemutatottakon kívül még számos tragikomikus és abszurd megpróbáltatást kellett elviselni a község, de talán nyugodtan általánosíthatók, a magyar falu népének az 1950-es években. Ezek azonban nem törték meg őket, sőt egymás között erősítették az összetartás és szolidaritás érzését. 1948-tól 1956-ig annyi személyes és közösségi sérelem halmozódott fel Ozmánbük társadalmának minden rétegében, hogy 1956 októberében, a pesti események hírére és hatására, úgy érezték, ecelekedniük kell, ők is megvívják a maguk helyi forradalmát.²⁵

Béres Katalin

¹⁶ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A felső-bagodi rendőrség jelentése Benedek Sándor ozmánbük-i lakós kikérdezéséről, 1952. szept. 4.

¹⁷ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. VB. Jegyzőkönyv. 1951. máj. 27.

¹⁸ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Kárbeosztási jegyzőkönyv Benedek Sándor (Simon) által elkövetett közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmény tárgyában, 1952. júl. 8.

¹⁹ Béres Károlyné, szül. Paksa Sarolta visszaemlékezése

²⁰ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A zalaegerszegi Járásbíróság végzése közellátást veszélyeztető büntett miatt Paksa Sándor ellen indított büntügyben, 1952. máj. 22.

²¹ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A Zala megyei Rendőrkapitányság levele a Községi Tanács VB-hez feketevágók feljelentőinek jutalmazása tárgyában, 1952. máj. 29.

²² Paksa István közlése. In: Az 1956-os forradalom ozmánbük-i eseményei. Paksa István visszaemlékezése. GM. Adattára: 2073-97

²³ ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. A Honvédség válasza az Ozmánbük-i Tanács VB.-nek, 1953. ápr. 13.

²⁴ 1951 márciusában 286 kat. hold szántó volt a „kulákok” birtokában, alig egy évvel később, 1952 januárjában már csak 204 hold, 82 hold felajánlásra került. Lásd: ZML Ozmánbük Tanácsi ir. Iktatott iratok. Kimutatás a kulák gazdaságok területi változásáról, 1952. jan. 22.

²⁵ Az 1956-os forradalom ozmánbük-i eseményeiről lásd: Béres Katalin: Egy zalai kisfalú a forradalom idején – Ozmánbük 1956. In: '56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956–1958. Szerk.: Csomor Erzsébet, Kapiller Imre. Zalai Gyűjtemény 40. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1996. 7–17. old.